WORLD FORUM ON ACADEMIC INNOVATION AND DIGITAL LITERACY

МУАММОЛИ ТАЪЛИМ - АҚЛИЙ ФАОЛИЯТНИ ФАОЛЛАШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИДИР.

Азимова Дилором Самижоновна

Бухоро давлат педагогика институти докаранти

Аннатация

Мақолада муаммоли таълим технологияси мақсад ва вазифалари, таълим жараенида қуллаш, муаммоли ўқитиш машғулотларини ташкил этиш ва ўтказишнинг муҳим томони хақида суз юритилади.

Annotation

The article discusses the goals and objectives of problem-based learning technology, its use in the educational process, and the importance of organizing and conducting problem-based learning sessions.

Калит сузлар: *муаммоли вазиятлар, ақлий мехнат, концептуал ақл, эстетик ақл, ижтимоий ақл (социал).*

Key words: *problem situations, mental cocktail, conceptual intelligence, aesthetic intelligence, social intelligence (social).*

Бугунги кунда муаммоли таълим тушунчаси остида ўқув жараёнида ўқитувчи томонидан вужудга келтирилувчи муаммоли масалаларга ечимни топиш ва талабанинг фаол ижодий мехнати тушунилади. Муаммоли вазиятларни ечимини топиш талабаларда мустақил фикр юритиш, иш жараёнида вужудга келувчи турли муаммоларни ечимини тез топиш қобилиятини ривожлантиради. Шунинг учун хам фан–техника

тез ривожланаётган ва билимларимиз тез ўзгараётган бир даврда муаммоли таълим масаласи долзарб бўлиб бормоқда.

Бугунги кунда олимларимиз миянинг ишлаш механизмларини ўрганар эканлар қуйидаги хулосаларга келмоқдалар:

Мия хужайралари сон жихатидан доимо бир хил бўлади, аммо уларни машқ қилиш оркали, ақлий мехнатни бажариш орқали мия хужайраларининг сифатини ўзгартириш мумкин. Ёшликда мия хужайралари машққа берилувчан бўлади. Агар беш ёшгача бола икки тилни ўрганса, яъни мия фаол ишласа, келажакда у иқтидорли болалар қаторига қўшилиш имкони бир неча баробар ортади. Агар 15 ёшгача уч тилни ўрганса, унда бу боланинг миясини ишлаш самараси янада ортади. Биз биламизки, бугунги кунда инсон миясининг ўртача 0,5% имкониятидан фойдаланилади. Ақлий мехнат билан шугулланувчи баъзи олимлар миянинг 10 % имкониятидан фойдаланади. Оламшумул кашфиётлар қилган буюк инсонлар миясининг 15-20 % имкониятидан фойдаланган.

Миянинг фаол ишлаши нафақат ақлни ўткирлаштиради, балки шахснинг саломатлигига хам ўз таъсирини кўрсатади. Мия фаол ишлаганда ўзидан кучли қувват ишлаб чиқаради ва бу қувват организмни энергетик холатига таъсир кўрсатади ва биологик жараёнларни боришига ўз таъсирини ўтказади. Ақлий фаолият организмда биологик қариш жараёнини секинлашишига ёрдам беради. Чунки мия фаол ишлагач, рухиятда янгиланиш содир булади, бу эса жисмоний танада ўз аксини топади. Демак, муаммоли таълимни жорий этиш тарбияланувчиларни нафақат ақлини, балки бутун жисмини тарбиялайди.

Бугунги кунда касбий тайёргарлик жараёнида талабаларни айнан муаммоларни хал этишга, масаланинг ечимини мустақил топишга ўргатиш долзарб масала эканини биламиз. Чунки бугунги кунда фан-техника тараққиёти жадал суръатлар билан ривожланиб борар экан, мавжуд билимларимиз тез-тез янгиланиб боради. Бу холат биздан фақат фундаментал билимларни тушуниб ўрганишни эмас, балки фикрлаш рефлексини ривожлантиришни хам талаб этади. Муаммоли таълим тизими айнан ана шу фикрлаш рефлексини ривожлантиришга қаратилган бўлиб, ақлий фаолиятни фаоллаштиради. Маълумки ақлнинг уч тури ажратилади:

1. ***Концептуал ақл*** – ходисаларнинг мантиқий, математик, лингвистик масалаларини яхши хал қилиш имконини тугдиради.

2. ***Эстетик ақл*** – ходисаларнинг шаклини билишга интилиш, лекин хар доим хам уларнинг сабаблари билан қизиқмаслик.

3. ***Ижтимоий ақл (социал)*** – асосий диққат шахслараро муносабатларда жамланган бўлади, шунингдек инсон тақдири, мақсадлар ва қадриятлар билан боглиқ қарорларни қабул қилишда алохида ўрин эгаллайди.

Муаммоли таълим хам ана шу ақлнинг қай бирини ривожлантиришга қаратилганлиги билан бир–биридан фарқ қилиши мумкин. Лекин таълим жараёнида биз кўпинча концептуал ақлни ривожлантиришга интиламиз. Бу борада кўплаб педагогик технологиялар ишлаб чиқилган, аммо ижтимоий ақлни ривожлантиришга жуда кам эътибор қаратилади. Агар ижтимоий ақл жамиятни ривожида жуда катта ахамият касб этишини эсласак, бу кечириб бўлмас камчилик эканини англаб етамиз.

Ҳозирги олий укув юртларида самарадор ўқитиш технологияси – бу муаммоли ўқитишдир. Унинг вазифаси фаол билиш жараёнига ундаш ва тафаккурда илмий-тадқиқот услубини шакллантиришдир. Муаммоли ўқитиш ижодий, фаол шахс тарбияси мақсадларига мос келади. Муаммоли ўқитиш жараёнида талабанинг мустақиллиги ўқитишнинг репродуктив шаклларига нисбатан тобора ўсиб боради.

Муаммоли ўқитишнинг моҳиятини ўқитувчи томонидан талабаларнинг ўқув ишларида муаммоли вазиятни вужудга келтириш ва ўқув вазифаларини, муаммоларини ва саволларини ҳал қилиш орқали янги билимларни ўзлаштириш бўйича уларнинг билиш фаолиятини бошқариш ташкил этади. Бу эса билимларни ўзлаштиришнинг илмий-тадқиқот усулини юзага келтиради.

Маълумки, ўқитишнинг ҳар қандай асосида инсон фаолиятининг муайян қонуниятлари, шахс ривожи ва улар негизида шаклланган педагогик фаннинг тамойиллари ва қоидалари ётади. Инсоннинг билиш фаолияти жараёни мантиқий билиш зиддиятларини ҳал қилишда объектив қонуниятлари дидактик тамойил – муаммолиликка таянади.

Ўқитишнинг ҳозирги жараёни таҳлили психолог ва педагогларнинг фикрлаш бу муаммоли вазият, кутилмаган хайрат ва маҳлиё бўлишдан бошланади, деган хулосалари ҳақиқатга яқин эканлигини кўрсатади. Ўқитиш шароитида инсоннинг ўша психик, эмоционал ва ҳиссий ҳолати унга фикрлаш ва ақлий изланиш учун ўзига хос туртки вазифасини бажаради. Муаммоли вазият муайян педагогик воситаларда мақсадга мувофиқ ташкил этиладиган ўзига хос ўқитиш шароитида юзага келади. Шунингдек, ўрганилган мавзулар хусусиятларидан келиб чиқиб, бундай вазиятларни яратишнинг махсус усулларини ишлаб чиқиш зарур.

Шундай қилиб, ўқитишда муаммоли вазият шунчаки «фикр йўлидаги кутилмаган тўсиқ» билан боғланган ақлий машаққат ҳолати эмас. У билиш мақсадлари махсус тақозо қилган ақлий таранглик ҳолатидир. Бундай вазият негизида аввал ўзлаштирилган билим излари ва янги юзага келган вазифани ҳал қилиш учун ақлий ва амалий ҳаракат усуллари ётади. Муаммоли вазият ҳар қандай фикрлаш машаққатларидан фарқ қилиб, унда талаба машаққат талаб қилган объект (тушунча, факт)нинг унга аввал ва айни вақтда маълум бўлган вазифа, масала буйича ички, яширин алоқаларини англаб етади.

Шундай қилиб, муаммоли вазиятнинг моҳияти шуки, у талаба таниш бўлган маълумотлар ва янги фактлар, ҳодисалар, қайсики, уларни тушуниш ва тушунтириш учун аввалги билимлар камлик қилади, ўртасидаги зиддият вужудга келади. Бу зиддият билимларни ижодий ўзлаштириш учун ҳаракатлантирувчи кучдир.

Муаммоли вазиятдан чиқа олиш ҳамма вақт муаммони, яъни нима номаълум эканлигини, унинг нутқий ифодаси ва ечимини англаш билан боғланган. Муаммоли вазиятнинг фикрий таҳлил қиладиган булсак, у авваломбор, талабаларнинг мустақил ақлий фаолиятидир. У талабани интеллектуал машаққат келтириб чиқарган сабабларни тушунишга, унга кириши, муаммони сўз билан ифодалаш, яъни фаол фикр юритишни белгилашга олиб келади.

Бу ўринда изчиллик ёрқин кўринади: аввало муаммоли вазият юзага келади, сўнг ўқув муаммоси шаклланади.

Муаммо уч таркибий қисмдан иборат:

- ✓ маълум ёки берилган вазифа асосида;
- ✓ номаълум ёки уларни топиш янги билимларни шакллантиришга олиб келади;

✓ аввалги билимлар ёки талабалар тажрибаси.

Улар номаълумни топишга йўналган қидирув ишларини амалга ошириш учун зарурдир. Аввало талабага номаълум бўлган ўқув муаммоси вазифаси белгиланади ва бунда унинг бажарилиш усуллари ҳамда натижаси ҳам номаълум бўлади, лекин талабалар ўзларидаги аввал эгалланган билим ва кўникмаларга асосланиб туриб кутилган натижа ёки ечилиш йўлини излашга тушади. Шундай қилиб, талабалар биладиган вазифа ва уни мустақил ҳал килиниш усули ўқув муаммоси бўла олмайди, иккинчидан, бирор вазифанинг ечилиш усулларини ва уни излаш воситаларини билишмаса ҳам ўқув муаммоси бўла олмайди.

Ўқув муаммосини ечиш жараёнида талабалар ақлий фаолиятининг муҳим босқичи унинг ечилиш усулини ўйлаб топиш ёки фараз қўйиш ҳамда фаразни асослашдир. Ўқув муаммоси муаммоли саволлар билан изчил ривожлантириб борилади ва бунда ҳар бир савол унинг ҳал қилинишида бир босқич бўлиб хизмат қилади. Муаммонинг таркибий қисмлари, маълум ва номаълумнинг ўзаро муносабати характери билимга бўлган эҳтиёжни келтириб чиқаради ва фаол билишга бўлган изланишга ундайди.

Муаммоли ўқитиш машғулотларини ташкил этиш ва ўтказишнинг муҳим томони шундаки, бунда ўқитувчи унинг ҳам таълимий, ҳам тарбиявий функциясини яхши англаб олган бўлиши талаб қилинади. Ўқитувчи ҳеч қачон талабаларга тайёр ҳақиқатни ёки ечимни бериши керак эмас, балки уларга билимларни олишга туртки бериши, машғулотларда ва ҳаёт фаолиятларида зарур бўлган ахборот, воқеа, вақт ва ҳодисаларни онгида кайта ишлашларига ёрдам бериши лозим бўлади. Муаммоли ўқитиш билимларни онгли ва мустаҳкам ўзлаштириш, атроф-муҳитга ўзининг фаол муносабатини белгилаб олишда талабалар билиш

фаолиятини жонлантиришда катта имкониятларга эга. Муаммоли ўқитишда ўқитувчи талабаларнинг билиш фаолиятини ташкил этади, шундагина талабалар фанларни таҳлил қилиш асосида мустақил равишда интеллектуал машаққатларни ҳал қилиш, хулоса чиқариш ва умумлаштириш, қонуниятларни шакллантириш, қўлга киритилган билимларни янги вазиятга татбиқ этишга интилади.

Шундай қилиб, муаммоли ўқитишнинг вазифаси талабалар томонидан билимлар тизими ва ақлий ҳамда амалий фаолиятлари усулларини самарали ўзлаштиришга ҳамкорлик қилиш, уларда янги вазиятда олинган билимларни ижодий қўллаш малакасини ҳосил қилиш, билиш мустақиллиги ўқув ва тарбия муаммоларини ҳал қилишдир.

Шундай қилиб, муаммоли ўқитиш ўқув жараёнини ташкил этишнинг шундай шаклики, унда ўқитувчи бошчилигида муаммоли вазият ва бу вазиятнинг ечилишидаги талабаларнинг самарали мустақил фаолияти юзага келтирилади. Муаммоли ўқитишни ташкил этиш натижасида талабаларда касбий билим, малака ва кўникмалар ҳамда фикрлаш қобилиятларини ўстиришнинг ижодий имкониятлари юзага келади.

АДАБИЁТЛАР

1. Makhmudovna, Nigmatova Mavjuda, et al. "Language is a Means of Cognition and Communication for Teaching in Education." *International Journal of Psychosocial Rehabilitation* 24.1 (2020): 247-256.
2. Ниязова, Г. Д., М. М. Нигматова, and С. С. Хужаева. "Современное представление о физиологическом механизме внимания и памяти." *Научно-спортивный вестник Урала и Сибири* 5 (2015): 50-55.

3. Niyazova, Davronovna Gulbahor, and Davronovna Sitora Niyazova. "Professional training of future teachers for creative activity." *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL* 11.1 (2021): 569-570.
4. Ниёзова, Гулбахор Давроновна. "ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ." *Проблемы педагогики* 6 (51) (2020).
5. Ниязова, Гулбахор Давроновна. "Воспитание нравственности у детей дошкольного возраста." *Проблемы педагогики* 3 (48) (2020): 19-21.
6. Ниязова Г. Д., Ниязова С. Д. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ГОТОВНОСТЬ ДЕТЕЙ К ОБУЧЕНИЮ В ШКОЛЕ //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 7. – С. 1048-1055.
7. Ниязова С. Д., Ниязова Г. Д. ФОРМИРОВАНИЕ ОТДЕЛЬНЫХ СПОСОБОВ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ЗАНЯТИЯХ «ОЗНАКОМЛЕНИЕ С ПРИРОДОЙ» //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 7. – С. 1093-1101.
8. Ниязова Г. Д. ИНТЕГРАЦИЯ УРОКОВ-ВАЖНАЯ УСЛОВИЯ РЕАЛИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 60-66.
9. Мирходжаева, Ситора Давроновна Ниязова Наргиз. "СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ СТРАТЕГИИ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ."

10. Ниязова С. Д. ОСОБЕННОСТИ ПОСТРОЕНИЯ И ПРОВЕДЕНИЯ ИНТЕГРИРОВАННЫХ УРОКОВ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 166-172.
11. Ниязова С. Д., Ниязова Г. Д. ВЛИЯНИЕ КОМПЬЮТЕРНЫХ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР НА ФОРМИРОВАНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ В ДОШКОЛЬНОМ И МЛАДШЕМ ШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 114-121.